

Юлія Шлапак,

провід. ред., Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

НАВІГАТОРСЬКА ФУНКЦІЯ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стаття присвячена розгляду сучасних підходів до реалізації бібліотеками навігаторської функції в умовах широкого впровадження в суспільну практику електронних технологій, зокрема інтернет-технологій. Розглядається бібліотека як авторитетна документно-інформаційна інституція, яка допомагає людині зорієнтуватися в інформаційних потоках, оскільки володіє необхідним інструментарієм, технологіями і досвідом.

Ключові слова: бібліотечна установа, інформаційна культура, бібліотечні продукти, бібліотечні ресурси, документ, е-каталог, інтернет-навігатор, бібліотечні виставки.

Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» завданням бібліотек визначається забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки [8]. В умовах поширення й широкого впровадження в суспільну практику електронних технологій, зокрема інтернет-технологій, вимоги користувачів як до бібліотеки, так і бібліотечного обслуговування змінилися. Сучасна людина прагне оперативного доступу до широкого кола різноманітних інформаційних джерел, зручних форматів користування інформацією, мобільності й гнучкості в обслуговуванні. Крім того, в умовах стрімкого зростання обсягів продукуюваної інформації важливого значення набувають питання пошуку потрібної інформації та навігації інформаційними ресурсами. Допомогти людині зорієнтуватися в інформаційних потоках покликана, зокрема, бібліотека, яка є авторитетною документно-інформаційною інституцією, що володіє необхідним інструментарієм, технологіями й досвідом. Бібліотечні послуги до того ж є найбільш доступними для найширшого кола користувачів.

Сучасна бібліотека має не лише бібліотечний фонд (упорядковане зібрання документів, що зберігається в бібліотеці), а й бібліотечні

ресурси – упорядковані бібліотечні фонди документів на різних носіях інформації, бази даних, мережні інформаційні ресурси, довідково-пошуковий апарат, матеріально-технічні засоби опрацювання, зберігання та передачі інформації [8]. Щоб забезпечити використання бібліотечного фонду та інформаційних ресурсів користувачем бібліотеки, установа має організувати зв'язок між документом і користувачем.

Питання електронної інформаційної взаємодії як невід'ємної складової розвитку електронних комунікацій в Україні та інформаційного суспільства в різних аспектах досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як О. Онищенко, В. Горовий, Л. Дубровіна [3], В. Медведєва [6], В. Пальчук, Л. Галаган, Н. Дніпренко, О. Мар'їна та ін. Розгляду навігаторської функції присвячено праці, зокрема, Т. Добко [2], А. Кобзаренко [4], Л. Андронік [1].

Разом з тим постійне вдосконалення бібліотечно-інформаційних технологій і актуальність проблематики обумовлюють потребу додаткового вивчення сучасних підходів до здійснення бібліотеками навігаторської функції, яка базується на визначенні оптимальних шляхів пошуку та організації доступу до інформації. Саме цьому аспекту бібліотечно-інформаційної діяльності присвячена пропонована стаття.

Розвиток інформаційних технологій і глобальної мережі Інтернет у другій половині ХХ ст. привів до автоматизації різноманітних процесів людської діяльності. Цей процес поширився і на бібліотеки та охопив усю їхню діяльність. На сьогодні бібліотеки є ланкою зв'язку між користувачем бібліотечної установи й документом. Особливу роль у роботі бібліотеки відіграла глобальна мережа Інтернет, оскільки це дало змогу бібліотекам поширювати свою діяльність за межами бібліотеки, створювати електронні каталоги й картотеки, а також представляти їх у мережі Інтернет. Отже, критерієм ефективності виконання бібліотекою свого основного завдання можна вважати організацію найповнішого та оперативного доступу користувачів до необхідних їм документів, у чому бібліотека є посередником.

Реалізувати навігаторську функцію дає можливість, зокрема, бібліотечний сайт. Створюючи веб-сайти, бібліотечні установи проводять детальний аналіз інформаційних потреб потенційних відвідувачів. Створення сайту є процесом довготривалим. Відомо, що в мережі Інтернет вимоги до актуалізації інформації набагато вищі, ніж вимоги

до оновлення друкованих видань [10]. Тому важливим є також удосконалення сайту, яке відбувається протягом усього періоду функціонування сайту в мережі. Оскільки створюється він саме для користувачів бібліотеки, а не для бібліотекарів.

На сьогодні веб-сайти бібліотек містять електронні каталоги (далі – ЕК), які створювалися в контексті автоматизації бібліотечної діяльності. Саме електронний каталог відкриває швидкий і якісний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки. Якість і ефективність ЕК обумовлюються комплексом методів та засобів, що визначають технологію його створення і використання [7]. Електронні каталоги є одним з найважливіших бібліотечних ресурсів. Цей ресурс особливо цінний тоді, коли він у всесвітній мережі, що дає змогу забезпечити цілодобовий доступ до відомостей про наявність документів у фондах бібліотеки, зазначає Т. Луцишина [5].

Питання створення корпоративних електронних каталогів, формування електронних бібліотек на основі повнотекстового розширення електронних каталогів, питання пошукової навігації електронного каталогу бібліотеки розглянуто в працях таких учених, як Г. Шемаєва, К. Лобузїна, О. Мар’їна, І. Антоненко, О. Баркова, Л. Трачук та ін. Аналізу особливостей функціонування електронних каталогів, поданих на сайтах університетських бібліотек, присвячено праці Т. Луцишиної; аналізу сайтів бібліотек ВНЗ України щодо виявлення електронних бібліографічних ресурсів віддаленого доступу присвячено праці Л. Трачук.

Блог про бібліотечну справу та інформаційні технології «Пан бібліотекар» на 2014 р. подає список зі 179 бібліотек з посиланнями на їхні сайти [9], за якими на сьогодні актуальні сайти 170 бібліотек. Зазначимо, що в процентному співвідношенні бібліотеки загальнодержавного значення розміщують на своїх сайтах електронний каталог у 93%. Вісімдесят шість відсотків сайтів республіканських і обласних наукових бібліотек також містять електронний каталог.

Щодо бібліотек наукових установ, навчальних закладів, організацій і підприємств, то сервіс «Електронний каталог» відсутній у 18% сайтів бібліотек. На 30% сайтів сервіс «Електронний каталог» міститься в розділах «Електронна бібліотека»; «Бази даних»; «Електронні ресурси»; «Бібліотечні ресурси»; «Ресурси». Водночас, зважаючи на важливість е-каталогу в процесі пошуку користувачем потрібних документів

та інформації, варто розглянути можливість виокремлення цього сервісу на сайті бібліотеки окремою рубрикою.

Що стосується сайтів бібліотек для дітей і юнацтва, то серед них 22% не мають на своїх сайтах електронного каталогу (див.: Ю. Шлапак «Електронний каталог» як інформаційно-пошукова система. – Україна: події, факти, коментарі. – 2016. – № 16).

Полегшують пошук користувачам потрібної інформації розміщені на сайтах бібліотек інтернет-навігатори інформаційними ресурсами. Наприклад, створений НБУВ «Тематичний інтернет-навігатор», у якому подано тематично систематизовану інформацію про найбільш актуальні та інформативні ресурси мережі Інтернет. Колекція інтернет-ресурсів містить тематичні рубрики, які охоплюють веб-сайти офіційного, галузевого та універсального характеру. Тут же в підрубриці «Періодичні видання» є посилання на електронні версії ряду авторитетних періодичних видань, журналів. Такий підхід розширює можливості бібліотек у задоволенні запитів користувачів. Користувачі ж отримують інформацію не лише про надходження, наприклад, журналу, а й можуть ознайомитися (за посиланням) безпосередньо з його змістом.

«Тематичний інтернет-навігатор» НБУВ надає також можливість ознайомитися користувачам із зібранням бібліографічних, повнотекстових і реферативних онлайн-ресурсів відкритого доступу з природничих, технічних та гуманітарних наук (бібліографічні бази даних, бібліографічні описи, реферативні огляди, довідкові й інформаційні видання, бібліотечні покажчики, електронні каталоги, колекції повнотекстових документів, віртуальні виставки тощо); отримати тематичну добірку наукових джерел за визначеними розділами, ознайомитися зі змістом ресурсу, характером його наповнення (бібліографія, реферативна інформація, повні тексти); перейти за гіперпосиланням до необхідної інформації. Таку можливість надає створена нещодавно підрубрика «Джерела наукової інформації».

На сайті НБУВ, крім того, є розділ «Інтернет-путівники бібліотек», із посиланням, зокрема, на бібліотечні інтернет-ресурси Бібліотеки Верховної Ради України. Це є доречним у наш час – інтенсивних змін в усіх сферах життя та збільшення інформаційного обігу в інформаційному просторі України. Важливо, щоб населення було ознайомлено з нормативно-правовими актами, що регулюють суспільні відносини, пов'язані в тому числі з обігом інформації.

На жаль, безпосередньо на сайті НБУВ у розділі «Інформаційні ресурси відділу довідково-консультаційної допомоги. Інформаційне право» подаються лише окремі нормативні документи з цієї сфери (з можливістю переходу за посиланням безпосередньо на текст законодавчого акта). Зокрема, закони України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ, «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР, «Про захист інформації в автоматизованих системах» від 31 травня 2005 р. № 2594-ІV.

Крім того, на сайті НБУВ, серед іншого, є посилання на сайт інформагентства «ЛігаБізнесІнформ». Комплексні системи «ЛігаБізнесІнформ» користуються постійним читацьким попитом, оскільки на сайті інформагентства можна ознайомитися з усіма правовими актами, які, зокрема, регулюють інформаційний обіг в інформпросторі України.

Крім електронних каталогів та інтернет-путівників, орієнтованими властивостями наділені також бібліотечні віртуальні виставки.

Віртуальні виставки (або їх ще називають електронні) – новий інформаційний продукт бібліотеки, що представляється як поєднання традиційного книжкового й електронного способів презентації інформації. Віртуальна (електронна) виставка компактна, містка і є актуальним провідником у великому потоці інформації.

На сайті НБУВ розміщено електронні виставки, що проводилися з 2004 р. Стрімко кількість електронних виставок збільшилася у 2012 р. Статистика виглядає так:

- 2004 р. – одна виставка;
- 2005 р. – дві;
- 2006 р. – чотири;
- 2007 р. – дві;
- 2008 р. – дві;
- 2009 р. – вісім;
- 2010 р. – 13;
- 2011 р. – 23;
- 2012 р. – 83;
- 2013 р. – 58;
- 2014 р. – 74;
- 2015 р. – 107;
- 2016 р. – 87;

2017 р. (січень – травень) – 36.

Примітно, що систематично декілька разів на рік проводяться електронні виставки нових надходжень до Австрійської бібліотеки в НБУВ¹⁵.

На розвиток саме навігаторської функції впливає підвищення комп'ютерної грамотності, що передбачає орієнтацію користувачів у інформаційно-пошукових системах, вибір логічного, доцільного шляху та стратегію оптимального пошуку в інформаційно-пошукових масивах. Реалізація бібліотечними установами навігаторської функції сприяє оперативному пошуку інформації в електронних інформаційних ресурсах з метою задоволення актуальних інформаційних запитів користувачів. Розвиток навігаторської функції на сьогодні сприяє самообслуговуванню користувачів під час пошуку інформації. До того ж реалізації цієї функції сприятиме також підвищення кваліфікації персоналу (навички роботи з новими програмними продуктами й комп'ютерним обладнанням, професійна активність, уміння зберігати, систематизувати, робити доступними знання для різних категорій користувачів).

Література

1. *Андронік Л. Д.* Роль соціальних сайтів в популяризації роботи науково-технічної бібліотеки ВНТУ [Електронний ресурс] / Л. Д. Андронік. – Режим доступу: <https://conference.vntu.edu.ua/eir/eir2015/pdf/000-20-28.pdf>. – Назва з екрана. – Дата доступу: 29.03.2017.

2. *Добко Т.* Довідково-бібліотечне обслуговування в електронну еру: розвиток навігаторської функції / Т. Добко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/msd/03_tvddb.pdf. – Назва з екрана. – Дата доступу: 27.03.2017.

3. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищен

¹⁵ Довідково. Проект «Австрійські бібліотеки за кордоном» виник наприкінці 80-х років ХХ ст. за ініціативи Федерального міністерства європейських і закордонних справ Австрії. Пропозицію Відня про створення своїх інституцій в Україні, які б репрезентували сферу науки й культури, українською стороною було сприйнято із захопленням. Тисячі томів історичної та художньої літератури були направлені з Відня в Україну. У листопаді 1992 р. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського отримала від Австрії неоцінений дар – універсальну книжкову колекцію німецькою мовою. Проводяться виставки до різноманітних пам'ятних дат, свят, тематичні виставки тощо.

нко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 235 с.

4. *Кобзаренко А.* Бібліотека у сучасному світі: нові вимоги і тенденції (виступ на семінарі директорів і заступників директорів обласних бібліотек для дітей у м. Севастополі, 2003 р.) [Електронний ресурс] / А. Кобзаренко // Національна бібліотека України для дітей : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3552>. – Назва з екрана. – Дата доступу: 20.03.2017.

5. *Луцишина Т.* Електронний каталог як основний інформаційний ресурс бібліотек ВНЗ Західного регіону України у сучасному веб-просторі / Т. Луцишина // Вісн. Книжк. палати. – 2014. – № 4. – С. 19–22.

6. *Медведева В.* Бібліотечна діяльність у контексті розвитку електронних інформаційних технологій / В. Медведева // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – 2011. – Вип. 32. – С. 231–237.

7. Організація електронного каталогу бібліотеки : метод. посіб. / Головне управління охорони здоров'я облдержадміністрації, Дніпропетровська обласна науково-медична бібліотека ; укл. Н. О. Собко ; відп. Г. Я. Єржак. – Дніпропетровськ : ДОНМБ, – 2011. – 11 с. – Режим доступу: <http://195.64.191.102/%D0%9C%D0%> – Назва з екрана. – Дата доступу: 29.04.2017.

8. Про бібліотеку і бібліотечну справу : Закон України / Відом. Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – Ст. 45. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана. – Дата доступу: 29.03.2017.

9. Сайти бібліотек України // Пан бібліотекар: Блог про бібліотечну справу та інформаційні технології. – Режим доступу: http://www.бібліотекар.укр/2014/06/blog-post_26.html. – Назва з екрана. – Дата доступу: 15.03.2017.

10. *Філіппова Л.* Питання змісту бібліотечних Web-сайтів в Інтернеті / Л. Філіппова // Бібл. планета. – 2003. – № 3. – С. 12–15.

References

1. Andronik, L. D. Rol sotsialnykh saitiv v populiaryzatsii roboty naukovotekhnichnoi biblioteki VNTU [Role in promoting social sites of scientific and

technical library Vinnytsia National Technical University]. Retrieved from <https://conference.vntu.edu.ua/eir/eir2015/pdf/000–20–28.pdf> [in Ukrainian].

2. Dobko, T. Dovidkovo-bibliotechne obsluhovuvannia v elektronnu eru: rozvytok navihatorskoi funktsii [Reference library services in an electronic era: development navigation function]. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/msd/03 tvddbo.pdf> [in Ukrainian].

3. Onyschenko, O. S., Dubrovina, L. A., Horovyj, V. M. et al. (2011). Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnoho i dukhovnoho potentsialu ukrainskoho suspilstva [Electronic information resources of libraries in the intellectual and spiritual potential of the Ukrainian society]. NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, issue 19. Kyiv [in Ukrainian].

4. Kobzarenko, A. (2003). Biblioteka u suchasnomu sviti: novi vymohy i tendentsii (vystup na seminari dyrektoriv i zastupnykiv dyrektoriv oblasnykh bibliotek dlia ditei u m. Sevastopoli, 2003 r.) [Library in the modern world, new requirements and trends (presentation at the seminar of directors and deputy directors of regional libraries for children in Sevastopol, 2003)]. *chl.kiev.ua*. Retrieved from <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3552> [in Ukrainian].

5. Lutsyshyna, T. (2014). Elektronnyi katalog yak osnovnyi informat-siinyi resurs bibliotek VNZ Zakhidnoho rehionu Ukrainy u suchasnomu veb-prostori [The electronic catalog as the main information resource of libraries of Universities of Western region of Ukraine in the modern web space]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no 4, pp. 19–22 [in Ukrainian].

6. Medvedieva, V. (2011). Bibliotechna diialnist u konteksti rozvytku elektronnykh informatsiinykh tekhnolohii [Library activities in the context of the development of electronic information technology]. *Natsionalni pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 32, pp. 231–237. Kyiv [in Ukrainian].

7. Sobko, N. O. (2011). Orhanizatsiia elektronnoho katalogu biblioteki: metod. posib. [Organization of electronic library catalog]. Retrieved from <http://195.64.191.102/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4.%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B7%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D>

0%BD%D1%96%D0%B7.%20%D0%95%D0%9 A.pdf.Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

8. Pro biblioteku i bibliotечnu spravu: Zakon Ukrainy [About a library and library business: Law of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

9. Saity bibliotek Ukrainy [Sites of Ukrainian libraries]. *Pan bibliotekar: Bloh pro bibliotечnu spravu ta informatsiini tekhnologii – Mr. Librarian: Blog about Librarianship and Information Technology*. Retrieved from http://www.бібліотекар.укр/2014/06/blog-post_26.html [in Ukrainian].

10. Filippova, L. (2003). Pytannia zmistu bibliotечnykh Web-sajtiv v Interneti [A question of maintenance of library web sites is in the Internet]. *Bibliotечna planeta – Library Planet*, no 3, pp. 12–15.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2017.

Yuliya Shlapak,

Leading Editor, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

The Library's Navigation Function in the Context of the Spread of Electronic Technologies

The article deals with modern approaches to implementation libraries navigation function in the context of electronic technologies introduction, including Internet technologies, to social practice. We consider library as an authoritative document-information institution that helps people navigate the information flows, as it has the tools, technology and experience. The modern library is not only the library fund, but library resources. To ensure the use of library and informational resources by library users, the institution should establish a link between document and user.

However, the continuous improvement of library and information technologies and the relevance of the problems causing the need for further study of modern approaches to implementation libraries' navigation function based on determining the optimal ways of finding and providing access to information.

The development of the navigation function is influenced by computer literacy increasing, which presupposes the orientation of users in information retrieval systems, the choice of a logical, expedient way and the optimal search strategy in information retrieval arrays.

Keywords: library facility, library products, library resources, document, e-catalog, circulation information, library exhibitions.

Юлия Шлапак,

ведущий ред., Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского

Навигационная функция библиотеки в условиях распространения электронных технологий

Статья посвящена современным подходам к реализации библиотеками навигационной функции в условиях широкого внедрения в общественную практику электронных технологий, в частности интернет-технологий. Рассматривается библиотека как авторитетная документно-информационная организация, которая помогает человеку сориентироваться в информационных потоках, поскольку обладает необходимым инструментарием, технологиями и опытом.

Современная библиотека имеет не только библиотечный фонд, но и библиотечные ресурсы. Чтобы обеспечить использование библиотечного фонда и информационных ресурсов пользователем библиотеки, учреждение должно организовать связь между документом и пользователем.

Вместе с тем постоянное совершенствование библиотечно-информационных технологий и актуальность проблематики обуславливает потребность в дополнительном изучении современных подходов к осуществлению библиотеками навигационной функции, которая базируется на определении оптимальных путей поиска и организации доступа к информации.

На развитие именно навигационной функции влияет повышение компьютерной грамотности, что предполагает ориентацию пользователей в информационно-поисковых системах, выбор логического, целесообразного пути и стратегию оптимального поиска в информационно-поисковых массивах.

Ключевые слова: библиотечное учреждение, библиотечные продукты, библиотечные ресурсы, документ, е-каталог, оборот информации, библиотечные выставки.